

City University of New York (CUNY)

CUNY Academic Works

Publications and Research

New York City College of Technology

2018

Συμβολική βία και η αναπαραγωγή της εξουσίας

Despina Lalaki

CUNY New York City College of Technology

[How does access to this work benefit you? Let us know!](#)

More information about this work at: https://academicworks.cuny.edu/ny_pubs/471

Discover additional works at: <https://academicworks.cuny.edu>

This work is made publicly available by the City University of New York (CUNY).

Contact: AcademicWorks@cuny.edu

- Marginalia - <https://marginalia.gr> -

Συμβολική βία και η αναπαραγωγή της εξουσίας

Συγγραφέας: *Δέσποινα Λαλάκη* Στις 2 εβδομάδες πριν Σε | [1 Σχόλιο](#)

Το Φεβρουάριο του 2010, και ενώ η προοπτική ενός Grexit ήταν στον ορίζοντα, στην Πλατεία Συντάγματος μπροστά στο Κοινοβούλιο και εν μέσω μιας μαζικής διαμαρτυρίας μια διαδηλώτρια, Ελληνίδα δημόσιος υπάλληλος δήλωσε στους *Νιού Γιορκ Τάιμς*:

Αισθανόμαστε ταπεινωμένοι και αντιλαμβανόμαστε ότι τα πράγματα δεν μπορούν να παραμείνουν ως είχαν ... αλλά δώσαμε στον κόσμο την δημοκρατία και περιμένουμε την Ευρωπαϊκή Ένωση να μας υποστηρίξει.^[1]

Θεωρώ ότι δηλώσεις αυτού του είδους δείχνουν το πόσο βαθιά ριζωμένες είναι κάποιες αντιλήψεις στο βαθμό που έχουν γίνει δεύτερη φύση και λειτουργούν στο επίπεδο του υποσυνείδητου. Είναι σημαντικό να εξηγήσουμε πώς οι εσωτερικοί αυτοί μηχανισμοί αναπτύσσονται, λειτουργούν και επηρεάζουν την δράση μας, εάν εννοούμε να κατανοήσουμε τις κοινωνικές, πολιτικές και πολιτιστικές διαστάσεις του φαινομένου που περιγράφουμε ως κρίση.

Δηλώσεις αυτού του είδους κρατάνε ίσως το κλειδί για την κατανόηση θεμάτων, όπως η δημοτικότητα του ευρώ, για παράδειγμα. Για την Ελλάδα, όπως και για την Ισπανία και την Πορτογαλία η ένταξη στην ΕΕ σήμαινε την πρόσβαση στην πολιτική και οικονομική νεωτερικότητα. Μετά από δεκαετίες στρατιωτικών δικτατοριών, εμφύλιο πόλεμο και αυταρχισμό, η ΕΕ δεσμευόταν να προστατεύσει τους δημοκρατικούς θεσμούς και να προωθήσει την ευημερία, την κοινωνική και οικονομική ισότητα στις κατεστραμμένες κοινωνίες του ευρωπαϊκού νότου. Η ευρωπαϊκή οικονομική ολοκλήρωση θα αποτελούσε την κορύφωση αυτής της διαδικασίας και η νομισματική ενοποίηση θα ήταν καίριας σημασίας. Για τον ελληνικό λαό που μέχρι πρόσφατα με δυσκολία ενστερνιζόταν την ευρωπαϊκή ταυτότητα η χρήση ενός κοινού νομίσματος με τις ισχυρότερες ευρωπαϊκές οικονομίες είχε μεγάλη συμβολική αξία.

Κλισιέ, κοινοτοπίες και το «λίκνο της δημοκρατίας»

Η κρίση, όχι μόνο οικονομική, έφερε στην επιφάνεια μια σειρά από εκκρεμή πολιτισμικά θέματα. Στον διεθνή, αλλά και τον ελληνικό τύπο ένας λεκτικός πόλεμος δημιούργησε μια ρητορική κατάσταση που θύμιζε την απογοήτευση των πρώτων δυτικών ταξιδιωτών στην Ελλάδα πίσω στον 19ο αιώνα. Οι σύγχρονοι Έλληνες, νωχελικοί, πονηροί, έμοιαζαν να μην έχουν τίποτα κοινό με τους εκλεπτυσμένους και εργατικούς προγόνους τους ή την πολιτισμένη, βιομηχανική και κοσμική

Ευρώπη της εποχής. Κατά παρόμοιο τρόπο, οι Έλληνες του 21ου αιώνα, δεν ανταποκρίνονταν στις προσδοκίες που η Ευρωπαϊκή Ένωση είχε θέσει για τα κράτη μέλη της. Μέρος του δυτικού κόσμου εξέφρασε την δυσαρέσκεια του με εκδικητικό σχεδόν τρόπο, ενώ άλλοι εκφράστηκαν αλληλέγγυα προς την χώρα. Το ελληνικό κοινό είναι διαιρεμένο ως προς τις αντιδράσεις του. Πολλοί έχουν αποδεχτεί και εσωτερικεύσει τις κατηγορίες αναζητώντας εξηγήσεις στα αρχέγονα πάθη -που προσπαθούν ν' αποκηρύξουν- του πολιτισμού του έθνους.^[2] Άλλοι έχουν προσφύγει σε διάφορες εκφράσεις ενός παραδοσιακού εθνικισμού, ξενοφοβικών ξεσπασμάτων και συχνά ξεκάθαρα φασισμού. Και ενώ τα παραπάνω δίνουν μια σχηματική μόνο εικόνα μιας πολύ πιο περίπλοκης κατάστασης, αντανakλούν ωστόσο αναγνωρίσιμες συμπεριφορές και παλιά, οικεία πρότυπα ταυτότητας.

Η σχέση ανάμεσα την Σύγχρονη Ελλάδα και την Δύση ήταν πάντα περίπλοκη. Η Ελλάδα ως «λίκνο της δημοκρατίας» -ένα ιδεολογικό κατασκεύασμα οικοδομημένο στη διασταύρωση του πολιτικού φαντασιακού της δυτικής νεωτερικότητας, από τη μία, και της ελληνικής εθνικής ταυτότητας, από την άλλη- είναι ένα πολύ οικείο, αλλά και πανίσχυρο κλισέ το οποίο σε μεγάλο βαθμό, ακόμα και σήμερα, διαμορφώνει το φαντασιακό μας και την πολιτική μας, καθώς βρίσκεται στην καρδιά αυτής της σχέσης. Είναι μάλλον κοινοτοπία να πει κανείς ότι η δημοκρατία βρίσκεται στον πολιτικό πυρήνα του πολιτισμού που η Δύση επιμένει να προσφέρει στον υπόλοιπο κόσμο, ωστόσο έχουμε την τάση να ξεχνάμε ότι πρόκειται για μια μάλλον πρόσφατη εξέλιξη. Η λέξη, κλειδί για την κατανόηση της ιδιαιτερότητας της νεωτερικής πολιτικής εμπειρίας, αλλά και μετωνυμία για την όποια μορφή πολιτικής νομιμοποίησης, εμφανίστηκε σχεδόν δυόμισι χιλιάδες χρόνια πριν για να υποδηλώσει έναν συγκεκριμένο τρόπο διακυβέρνησης, στη συνέχεια ξεχάστηκε και επανεμφανίστηκε κατά τη διάρκεια του αγώνα για την Αμερικανική ανεξαρτησία, κυρίως ως παράδειγμα μιας πολιτικής μορφής οργάνωσης προς αποφυγή. Η δημοτικότητα της, όχι απλώς ως μια μορφή διακυβέρνησης, αλλά κυρίως ως πολιτική αξία, μεγάλωσε σταδιακά -συχνά μέσα από τρομερή βία και αιματοχυσία- και τελικά θριάμβευσε στο δεύτερο μισό του εικοστού αιώνα με τη μορφή της αστικής καπιταλιστικής δημοκρατίας και ως το απόλυτο σημαίνον για τον δυτικό πολιτισμό.^[3] Πώς η δημοκρατία, ωστόσο, έγινε μέρος της σύγχρονης ελληνικής ταυτότητας; Από που πηγάζει η αντίληψη ότι είμαστε οι πρόγονοι της δυτικής δημοκρατίας και πώς ακριβώς νοηματοδοτείται η δημοκρατία? Πώς αυτές οι ιδέες που συνδέουν την Ελλάδα με την Δυτική Ευρώπη κάνουν δυνατή ή περιορίζουν την πολιτική μας φαντασία σήμερα?

Η ιστορία μιας κατασκευής

Ο αγώνας για τη δημοκρατία καθόρισε τον 20ο αιώνα, ενώ μόνο στον απόηχο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου επετεύχθη σταθεροποίηση των διαφόρων δημοκρατικών πολιτευμάτων. Στην Ελλάδα ο επακόλουθος εμφύλιος πόλεμος και ο ψυχρός πόλεμος, που οδήγησε τελικά στην Επταετία 1967-1974, καθυστέρησαν τις διαδικασίες εκδημοκρατισμού. Ωστόσο, δεν υπήρχε τίποτα φυσικό ή

αναπόφευκτο για την δημοκρατία στην Ευρώπη, ή οπουδήποτε αλλού βέβαια, όπως ο Geoff Eley εξηγεί. Χρειάστηκαν αγώνες και βίαιες συγκρούσεις. Δεν ήταν το αποτέλεσμα μιας φυσικής διαδικασίας ή οικονομικής ευημερίας, αλλά ούτε και το αναπόφευκτο προϊόν του ατομικισμού ή της αγοράς.^[4] Σίγουρα δεν ήταν το αποτέλεσμα κάποιας ειρηνικής και ορθολογικής διαδικασίας όπως την εννοεί ο Habermas. Ήταν, ωστόσο, η απόρροια συλλογικών και μαζικών κινητοποιήσεων σε διεθνή κλίμακα. Οι δύο παγκόσμιοι πόλεμοι προκάλεσαν μεγάλης κλίμακας κοινωνικο-οικονομικές κινητοποιήσεις, οι οποίες άλλαξαν δραστικά το κοινωνικό πλαίσιο για την προώθηση δημοκρατικών πολιτικών.

Στην Ελλάδα, εν μέσω του Β' Παγκόσμιου Πολέμου και ως το αποκορύφωμα μιας σειράς κοινωνικών αγώνων που είχαν λάβει χώρα στη διάρκεια του πρώτου μισού του αιώνα, αναδύθηκε το ΕΑΜ, ένα μαζικό λαϊκό κίνημα, το οποίο ανέπτυξε δομές που θα μπορούσαν να αποτελέσουν τα προσχέδια για την οργάνωση μια ισχυρής κοινωνίας πολιτών. Η Βρετανική στρατιωτική επέμβαση εναντίον του ΕΑΜ και υπέρ του παλαιού καθεστώτος, η ακόλουθη πολιτική και οικονομική ανάμειξη των Αμερικανών, η είσοδος στην ευρωπαϊκή οικογένεια ήταν γεγονότα άμεσα συνδεδεμένα με ευρύτερους κοινωνικο-οικονομικούς και γεωπολιτικούς συσχετισμούς. Η εκ νέου ίδρυση του ελληνικού κράτους μετά τον πόλεμο, ωστόσο, ως ο φυσικός κληρονόμος και προστάτης της κληρονομιάς του αρχαίου «λίχνου της δημοκρατίας» είχε ένα ισχυρό ιδεολογικό πρόσημο που επηρέασε δραστικά την θέση της χώρας στον διεθνή αστερισμό των εθνών-κρατών, και ιδιαίτερα στην Δύση.

Ενώ η αυτοδιάθεση και η αρχή της ισότητας βρίσκονταν στην πολιτική βάση του ελληνικού εθνικισμού, η δημοκρατία, ωστόσο, δεν καταλάμβανε εξέχουσα θέση στις εθνικές αναπαραστάσεις του κράτους μέχρι και μετά το τέλος του Πολέμου και ενώ η πάλη ανάμεσα στο παλιό καθεστώς και το αντάρτικο των κομμουνιστών εξακολουθούσε να μαίνεται. Η μοναρχία και οι δικτατορίες του 20ου αιώνα έριχναν βαριά σκιά στην κατακερματισμένη ιστορία της ελληνικής δημοκρατίας. Την μετεμφυλιακή Ελλάδα άλλωστε μετα βίας θα μπορούσε κανείς να την περιγράψει ως μοντέλο δημοκρατίας. Ο όρος αποτελούσε μάλλον ένα άδειο σημαίνον γύρω από το οποίο αρθρώθηκε ο αντικομμουνιστικός λόγος και ο αντιαριστερισμός γενικότερα. Χρησιμοποιήθηκε για να πειθαρχήσει τους διαφωνούντες με όποιον δυνατό τρόπο: εξορίες, φυλακίσεις, βασανιστήρια και εκφοβισμούς. Η Αμερικανική στρατιωτική και οικονομική επέμβαση στην Ελλάδα, ο πρώτος proxy war της ψυχροπολεμικής περιόδου, δεν άφησε περιθώρια για εναλλακτικές.

Στο μεταξύ, ο Hellenism (Ελληνισμός) –έκφραση της μακράς και περίπλοκης σχέσης ανάμεσα στη σύγχρονη Ελλάδα και τη Δύση– μετασχηματίστηκε ώστε να δώσει σχήμα στις νέες οντολογικές και επιστημολογικές διαφοροποιήσεις ανάμεσα στην δημοκρατική Δύση και στην κομμουνιστική Ανατολή, κανονικοποιώντας την μεταπολεμική πολιτική και οικονομική τάξη πραγμάτων και νομιμοποιώντας αρχικά την Αμερικανική ηγεμονία και αργότερα το σχέδιο της ευρωπαϊκής

ολοκλήρωσης. Η μεταπολεμική Ελλάδα ως «λίκνο της δημοκρατίας» έπρεπε να προστατευθεί και να προωθηθεί στη νεωτερικότητα. Το καπιταλιστικό -υπό κρατική επίβλεψη- σύστημα προσφέρθηκε ως προπύργιο ενάντια στον ολοκληρωτισμό και ως εγγυητής της δημοκρατίας και του εκσυγχρονισμού –μια διαδικασία αστικοποίησης, εκβιομηχανισμού και γενικού εξορθολογισμού. Κάτω από την απειλή του κομμουνισμού ο εκσυγχρονισμός προήχθη με τη μορφή του κατεπείγοντος τονίζοντας την ανάγκη για οικονομική ανάπτυξη, η οποία θα βασιζόταν στον τουρισμό και τον εξορθολογισμό της διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς της χώρας, ενισχύοντας ταυτόχρονα τις αναλλοίωτες αξίες και τα ιδανικά του Ελληνισμού.

Φύλακες και Θεματοφύλακες

Μετά το τέλος της επταετούς δικτατορίας και τριών δεκαετιών σχεδόν κατά τις οποίες κυριαρχούσε ένα σύνθετο δίκτυο δικαστικών, στρατιωτικών και παραστρατιωτικών μηχανισμών στηρίζοντας το επίσημο κράτος, επικράτησε η άποψη ότι η διαδικασία εδραίωσης της δημοκρατίας θα πραγματοποιούνταν μόνο μέσω της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Και ενώ οι λόγοι ήταν κατά βάση οικονομικοί και άμεσα συνδεδεμένοι με γεωπολιτικούς συσχετισμούς και συμφέροντα, ωστόσο, στο δημόσιο λόγο έμφαση δόθηκε στην ανάγκη να προστατευθούν και να ενισχυθούν οι πρόσφατα αποκαταστημένοι δημοκρατικοί θεσμοί. Μια σιωπηλή παραδοχή επίσης που υπογράμμιζε τον ενθουσιασμό πολλών Ελλήνων για την Ευρώπη ήταν ότι η ένταξη θα νομιμοποιούσε την κάπως αβέβαιη ευρωπαϊκή ταυτότητα της χώρας. Από την άλλη μεριά, στην Ευρώπη αντιρρήσεις που αφορούσαν την οικονομική ετοιμότητα της Ελλάδας κάμφθηκαν τονίζοντας τις συμβολικές διαστάσεις της ένταξης, σε μια περίοδο που η ΕΟΚ βρισκόταν υπό αναζήτηση και της δικής της ταυτότητας. Καθώς οι ΗΠΑ δεν ήταν πλέον τόσο ευπρόσδεκτες και ενώ ο αντιαμερικανισμός βρισκόταν σε άνοδο, η νεοσυσταθείσα Ευρωπαϊκή Κοινότητα κλήθηκε να πάρει τη σκυτάλη και να διαφυλάξει τη δημοκρατία εν όψη των νέων ριζοσπαστικών εξελίξεων στην Νότια Ευρώπη. Η κατάρρευση των δικτατοριών στην Ελλάδα, την Πορτογαλία και αργότερα στην Ισπανία, και η άνοδος της αριστεράς στην Ιταλία περίπου την ίδια περίοδο, είχαν δημιουργήσει ένα μάλλον απρόβλεπτο πολιτικό περιβάλλον.

Οι περιορισμοί –υποθετικοί ή πραγματικοί– που η ένωση με την Ευρωπαϊκή Κοινότητα θα επέβαλαν στην εθνική κυριαρχία προκάλεσαν μια συλλογική ανησυχία στην Ελλάδα. Η εμπλοκή σε μια πολιτικά και οικονομικά άνιση σχέση οδήγησαν στην επανεμφάνιση γνωστών προτύπων συμπεριφοράς. Η ανάγκη για επιβεβαίωση βρήκε έκφραση στο πεδίο του πολιτισμού όπου το έθνος αισθανόταν μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση. Ο εορτασμός της Αθήνας ως η πρώτη Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης το 1985 –ίσως η διαρκέστερη θεσμική συμβολή της Ελλάδας στην ΕΕ– η εκστρατεία για την επιστροφή των γλυπτών του Παρθενώνα στη δεκαετία του 1980 ή οι αγώνες σχετικά με το όνομα της Μακεδονίας στις αρχές του 1990 αποτελούν μερικά μόνο παραδείγματα της αναβίωσης ενός νέου εθνικισμού που επεδίωξε να πιστοποιήσει την πολιτιστική μοναδικότητα

της χώρας μέσα στην Ένωση σταθεροποιώντας παράλληλα της ένταξη της. Ξανά και ξανά υπενθυμιζόταν στην Ευρώπη το χρέος της προς τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό, ενώ το ελληνικό κράτος ως προστάτης και θεματοφύλακας του πολιτιστικού κεφαλαίου του έθνους ασκούσε συστηματικά την συμβολική του δύναμη για να εδραιώσει την πολιτική του εξουσία και να εξασφαλίσει την ιδεολογική υποταγή.

Συμβολική βία

Ο Bourdieu χαρακτηρίζει ως «συμβολική βία», τους σιωπηρούς, σχεδόν ασυνείδητους τρόπους πολιτιστικής και κοινωνικής κυριαρχίας που συντελούνται εντός των καθημερινών κοινωνικών συνηθειών, συχνά προκειμένου να νομιμοποιήσουν και να διατηρήσουν άλλες μορφές βίας. Οι εξουσιαζόμενοι, στην προσπάθεια τους να κατανοήσουν τον ίδιο τους τον εαυτό, χρησιμοποιούν κυρίαρχα νοητικά σχήματα που τελικά συντελούν στην συνέχεια της καταπίεσης τους. Αδιαπέραστη, ύπουλη και αόρατη η συμβολική βία είναι απαραίτητη για την παραγωγή και αναπαραγωγή της εξουσίας και κυριαρχίας, κοινωνικής, πολιτικής, οικονομικής. Η Ευρώπη της λιτότητας δεν θα ήταν δυνατή χωρίς τις αφηγήσεις που στηρίζονται σε ιστορικά παραγνωρισμένα χάσματα μεταξύ του ευρωπαϊκού Βορρά και Νότου και διάφορες εφευρημένες και βαθιά εσωτερικευμένες γενεαλογίες. Στην περίπτωση της Ελλάδας, ο θεμελιώδης μύθος του Ελληνισμού έχει επανατεθεί σε λειτουργία ως νομιμοποιητική ιδεολογία για το αστικό ελληνικό κράτος καθώς και για την ευρωπαϊκή τάξη πραγμάτων, κατευθύνοντας και προσδιορίζοντας για μια ακόμα φορά τα χαρακτηριστικά της ελληνικής δημοκρατίας.

Μέχρι και σήμερα, το «λίκνο της δημοκρατίας», μια έκφραση εργαλειακού ορθολογισμού, πολιτιστικής εμπορευματοποίησης και νεοφιλελεύθερης δημοκρατίας, μια ψυχροπολεμική κατασκευή που φέρει τα αποτυπώματα της θεωρίας του «εκσυγχρονισμού» και των ευρωπαϊκών κοινωνικών ιεραρχιών καθορίζει τα πολιτιστικά μας χαρακτηριστικά και το πολιτικό μας φαντασιακό. Οι κοινωνικές και πολιτικές σημασιοδοτήσεις που έχουν επενδυθεί στον Ελληνισμό έχουν εξελιχθεί σε εσωτερικευμένες κυρίαρχες δομές, συμπαγείς ταυτότητες οι οποίες σε συνδυασμό με τις υπάρχουσες κοινωνικές ιεραρχίες διαιωνίζουν την ανισότητα.^[5] Η αδυναμία του να συλλάβουμε εναλλακτικούς τρόπους πολιτικής και κοινωνικής οργάνωσης πέρα από τις επιταγές του νεοφιλελευθερισμού υπό το μανδύα της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης είναι άρρηκτα συνδεδεμένη και στενά συνυφασμένη με τις ταυτότητες οι οποίες δεν είναι ούτε έμφυτες ούτε τόσο αρχέγονες όσο παρουσιάζονται. Είναι αντίθετα, θεμελιωμένες σε κοινωνικά και ιστορικά γεγονότα που ακολούθησαν τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, αποτελούν ανταπόκριση στην ευρωπαϊκή ψυχροπολεμική τάξη πραγμάτων, τον αντικομμουνισμό, τον διατλαντικό μιλιταρισμό και την οικονομία της ελεύθερης αγοράς –αν και μετριασμένη αυτή από ένα κράτος πρόνοιας που προοριζόταν να υποκύψει στις επιθέσεις του νεοφιλελεύθερου καπιταλισμού.

Αν ο στόχος είναι να παρέμβουμε και να αγωνιστούμε ενάντια στην κρίση που φαίνεται να

διαταράσσει κοινωνικές δομές και θεσμούς ή, ακριβέστερα, να αλλάξουμε αυτές τις δομές αποτελεί επιτακτική ανάγκη η βαθύτερη κατανόηση των περίπλοκων κοινωνικών διαδικασιών στις οποίες η κρίση εμπλέκεται και των αφηγήσεων και αναπαραστάσεων οι οποίες τις συνοδεύουν και τις νομιμοποιούν.

Μερική αναδημοσίευση απο τα αγγλικά, "The Cradle of Democracy and the Longue Durée of a Crisis. Some Thoughts from the Perspective of Historical Sociology." Trajectories. Newsletter of the ASA Comparative Historical Sociology Section. www.asa-comparative-historical.org vol. 27, no.4, Summer 2016, pp. 24-30.

Επιτρέπεται η αναπαραγωγή και διανομή του άρθρου σύμφωνα με τους όρους της άδειας [Attribution-ShareAlike 4.0 International \(CC BY-SA 4.0\)](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/) ^[1]

Υποσημειώσεις [+]

Άρθρο εκτυπωμένο από Marginalia: <https://marginalia.gr>

URL άρθρου: <https://marginalia.gr/arthro/symvoliki-via-kai-i-anaparagogi-tis-exoysias/>

URLs στο άρθρο:

[1] Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0): <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>

Copyright © 2018 Marginalia